

The Greek Review of Social Research

Vol 119 (2006)

119 A'

Ελένη Μπρίκα, 2005, Κοινωνία, πληροφορική και εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Τα Τραμάκια και Κώστας Αντ. Πετράκης, 2005, Το ανατρεπτικό γέλιο, Αθήνα, εκδόσεις Ατραπός

Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

doi: [10.12681/grsr.9538](https://doi.org/10.12681/grsr.9538)

Copyright © 2016, Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Κωνσταντοπούλου Χ. (2016). Ελένη Μπρίκα, 2005, Κοινωνία, πληροφορική και εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Τα Τραμάκια και Κώστας Αντ. Πετράκης, 2005, Το ανατρεπτικό γέλιο, Αθήνα, εκδόσεις Ατραπός. *The Greek Review of Social Research*, 119, 215–220. <https://doi.org/10.12681/grsr.9538>

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

από την Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

1. Ελένη Μπρίκα, 2005, *Κοινωνία, Πληροφορική και Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Τα Τραμάκια.

Πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα προσπάθεια ανάλυσης περιεχομένου των εγχειριδίων πληροφορικής στη Μέση Εκπαίδευση. Απ' όσο ξέρω στην Ελλάδα δεν υπάρχουν τέτοιου είδους αναλύσεις (παρά μόνο για τα βιβλία της γλώσσας).¹ Όμως, οι νέες τεχνολογίες, ιδιαίτερα οι Η/Υ, καλούνται να παίξουν (και παίζουν) ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητά μας. Όλοι μας ως χρήστες έχουμε κάπως εξαρτηθεί σε μικρό ή μεγάλο βαθμό από την ανεκτίμητη βοήθεια που μας δίνει το PC μας (όπως το αυτοκίνητο ή το πλυντήριο μας). Όμως η συγγραφέας δεν αναφέρεται σ' αυτήν την εξάρτηση. Αναφέρεται στο ότι οι νέες τεχνολογίες (όσο κι αν για τον καθένα και για τους ειδικούς της Πληροφορικής, αυτό φαίνεται υπερβολικό και αβάσιμο) δεν εισέρχονται στη ζωή μας σαν μια ακόμα «ανακάλυψη» που θα διευκολύνει την καθημερινότητά μας: στις νέες τεχνολογίες αποδίδονται κοι-

νωνικά ιδιότητες που δεν έχουν, και που φυσικά δεν μπορούν να έχουν. Δηλαδή αναφέρεται στην κυρίαρχη ιδεολογία που υποστηρίζει συγκεκριμένους ρόλους των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας.

Σε επίπεδο κυρίαρχης ιδεολογίας θεωρείται ότι οι νέες τεχνολογίες:

- 1) έχουν τη δική τους «λογική» (την οποία πρέπει ν' ακολουθήσει η κοινωνία, μπαίνουν δηλαδή στη ζωή μας ως «νομοτέλεια»),
- 2) λειτουργούν πέραν της ανθρώπινης εμπλοκής (σύμφωνα με συνηθισμένες εκφράσεις «αποτελέσματα» ή «κοπή μαλλιών» από «κομπιούτερ»). Προβάλλεται το αλάνθαστο της μηχανής (αφαιρώντας το ανθρώπινο πρόγραμμα που βρίσκεται στη βάση της λειτουργίας τους και που γίνεται βάσει συγκεκριμένων κανόνων),
- 3) αποτελούν το μέσο για να ξεπεραστούν οι σύγχρονες κοινωνικές

1. Μεταξύ άλλων το πολύ γνωστό της Α. Φραγκουδάκη για τα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου.

δυσλειτουργίες (ρατσισμός, κοινωνική ανισότητα, φτώχεια, ναρκωτικά κ.λπ.) κάτι που ήταν η ελπίδα των πρώτων κυβερνητικών (Wiener,² κ.λπ.), αποδίδεται δηλαδή στην τεχνολογία ο ρόλος της κοινωνικής πανάκειας που δεν μπορεί να τον έχει αντικειμενικά διότι η κοινωνική οργάνωση είναι απόρροια των κοινωνικών σχέσεων που επιβάλλουν καταστάσεις (η τεχνολογία, δηλαδή, μπορεί μόνο να χρησιμοποιηθεί προς τον έναν ή τον άλλον σκοπό αλλά ο αυτόματος προσανατολισμός της προς το «κοινό καλό» δεν είναι καθόλου δεδομένος). Γίνεται άρα εδώ μια πρωτοφανής μεταβίβαση του κοινωνικού στο τεχνολογικό (κι ενώ υποβιβάζεται ιδεολογικά ο κοινωνικός παράγοντας, αποδίδεται στην τεχνολογία ένας σπουδαίος κοινωνικός ρόλος: ο ρόλος της κοινωνικής αλλαγής!).

Όπως ανέλυναν χρόνια πριν οι Adorno και Horkheimer, η τεχνολογική λογική είναι η λογική της εξουσίας, ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της αλλοτριωμένης κοινωνίας. Τα αυτοκίνητα, οι βόμβες και τα φιλμ εξασφαλίζουν τη συνοχή του συστήματος μέχρι να εναντιωθούν στην αδικία που ευνόησαν. Η τεχνολογία της πολιτιστικής βιομηχανίας φτάνει στη σειριακή παραγωγή θυσιάζοντας κάθε τι που δημιουργούσε τη διαφορά ανάμεσα στη λογική του

έργου και σ' εκείνη του κοινωνικού συστήματος. Αυτό δεν είναι το αποτέλεσμα κάποιου εξελικτικού νόμου της τεχνολογίας αλλά της λειτουργίας της μέσα στη συγκεκριμένη οικονομία.

Ένας από τους θεωρούμενους «πρώτους στόχους» του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (ασχέτως των επί μέρους πολιτικών «πιστεύω» των εκάστοτε κυβερνήσεων) είναι αναμφισβήτητα ο «εκσυγχρονισμός» (με στόχο να προλάβει η Ελλάδα το «τραίνο της τεχνολογίας»). Η εισαγωγή της πληροφορικής ως υποχρεωτικού μαθήματος στα σχολεία είναι μέρος αυτής της πρόκλησης.

Όπως είναι όμως γνωστό, το σχολείο μεταδίδει τόσο «γνώσεις» όσο και αξίες που θεμελιώνουν τη συλλογική ταυτότητα εξασφαλίζοντας την κοινωνική συνοχή. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν θεωρούνται πάντα οι ίδιες γνώσεις σημαντικές (π.χ. κατά το Μεσαίωνα ήταν σημαντική η θρησκευτική αγωγή, ενώ στην απελευθερωμένη από τον τουρκικό ζυγό Ελλάδα ήταν πολύ σημαντική η ιστορία – και μάλιστα με τη λογική της «συνέχειας» του ελληνικού πολιτισμού στο χώρο και στο χρόνο). Ειδικά το σχολείο της αστικής κοινωνίας αποβλέπει στην «ομοιογενοποίηση» των μαθητών βάσει φιλελεύθερων δημοκρατικών αρχών και στη δικαιολόγηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Το σύγχρονο σχολείο στις μέρες μας διακατέχεται από μια γενικευμένη

2. Βλ., π.χ., το μεταφρασμένο στα ελληνικά έργο του «Κυβερνητική και κοινωνία», ή την «Ιστορία της πληροφορικής» (του Ph. Breton).

κοινωνική ελπίδα: την πίστη στην πανάκεια της τεχνολογίας! Σ' αυτό το πλαίσιο, όλο και περισσότερες χώρες επιλέγουν σαφώς τον προσανατολισμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τους προς όλο και περισσότερες «τεχνικές» γνώσεις – που θεωρούνται και ο βασικός πυλώνας της «ανάπτυξης».

Έτσι, το αντικείμενο που επέλεξε να μελετήσει η συγγραφέας βρίσκεται στο επίκεντρο της σύγχρονης διαλεκτικής. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει τις τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Αναλύει το περιεχόμενο των ευρωπαϊκών οδηγιών ως προς την εισαγωγή της πληροφορικής στα σχολικά προγράμματα των χωρών μελών, το «Ενιαίο πλαίσιο προγράμματος σπουδών Πληροφορικής» του ΥΠΕΠΘ και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και τα κεφάλαια των σχολικών εγχειριδίων που αναφέρονται στις επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών στην κοινωνία. Στην ευρωπαϊκή οδηγία, οι νέες τεχνολογίες πληροφορίας παρουσιάζονται ως παράγοντας διαμόρφωσης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, ως παράγοντας διαμόρφωσης πολιτισμού, ως παράγοντας διαμόρφωσης «εκπαιδευτικής διαδικασίας»! Το περιεχόμενο είναι πλούσιο τόσο σε μηνύματα (έκδηλα και λανθάνοντα), όσο και σε επιδιωκόμενα αποτελέσματα (όπου εκτός από θέληση, π.χ., ενιαίου πλαισίου στην εισαγωγή της πληροφορικής στα σχολεία, επιδιώκεται και η ανάγκη ενίσχυσης της ευρωπαϊκής βιομηχανίας για ν' ανταγωνιστεί την αμερικανική!).

Επιχειρεί επίσης μια ανάλυση περιεχομένου της ενέργειας «Οδύσσεια» που ξεκίνησε το 1996. Η «Οδύσσεια» είναι ένα σύνολο 19 προγραμμάτων και στηρίζεται συμβολικά σ' ένα παραλληλισμό ανάμεσα στην ηρωική περιπέτεια και στην περιπέτεια της εισαγωγής των τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορίας στην Ελλάδα. Η συγγραφέας προσπαθεί να ερμηνεύσει αυτόν τον παραλληλισμό: γιατί πρέπει το εντελώς σύγχρονο να συμβολιστεί με το κλασικό έπος; Το πρόγραμμα ανάπτυξης για να ολοκληρωθεί θετικά χρειάζεται να επιστρέψει σε ιδεολογικά στοιχεία ελληνικής καταγωγής με παγκόσμια εμβέλεια (αναζητώντας από την αρχαία δύναμη να καλύψει σύγχρονες αδυναμίες).

Η «Οδύσσεια» όπως και πολλά άλλα «τεχνολογικά» προγράμματα υποστηρίζονται από κάποιες ιδέες αλλά και προωθούν πεποιθήσεις και «μυθεύματα» (τα οποία αποτελούν το πλαίσιο κατανόησης των νέων τεχνολογιών και ουσιαστικά την κυρίαρχή μας ιδεολογία). Τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι υπεύθυνοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, θα πρέπει να δουν το νόημα και τις συνέπειες αυτής της κυρίαρχης ιδεολογίας για τους μαθητές αλλά και για την κοινωνία του αύριο. Από τους Λαιστρυγόνες στην Ιθάκη, η κοινωνία μας πρέπει να ορίσει και πάλι (επειγόντως) τα σημεία του περιπλου της τεχνολογίας.

Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας
Πανεπιστημίου Μακεδονίας

2. Κώστας Αντ. Πετράκης, 2005, *Το ανατρεπτικό γέλιο*, Αθήνα, Εκδόσεις Ατραπός.

Από την εμπειρία μου μπορώ να πω ότι οι μελέτες που αφορούν αυτήν καθαυτή την ανθρώπινη συμπεριφορά αποτελούν πλέον «σταθμό» για τις εκδόσεις για μαζικό κοινό στις Κοινωνικές Επιστήμες. Η εποχή της τεχνολογικής υπερανάπτυξης που διανύουμε συνοδεύεται από «κοινωνική υπανάπτυξη», γι' αυτό 1) οι μεν κοινωνιολογικές μελέτες σχεδόν εξαντλούνται στο θέμα της «προσαρμογής» του ανθρώπου στην τεχνολογία και στην αγορά εργασίας, 2) οι δε μελέτες επικοινωνίας ασχολούνται κυρίως με τα επικοινωνιακά «μέσα»).

Το αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης είναι δύσκολο

- Όπως κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά, δεν μπαίνει πάντα σε λογοκρατούμενα πλαίσια ανάλυσης (διότι για την ανθρώπινη συμπεριφορά υπάρχει και η σημασία του «αισθητού αλλά μη ονομαστού»).
- Το «γέλιο» κατατάσσεται από τη σύγχρονη αντίληψη στο «περιττό» και στο «άσκοπο» (επομένως ανάξιο «σοβαρού» λόγου).¹
- Είναι ένας από τους ιδιαίτερα αστάθμητους παράγοντες της επικοινωνίας.

• Είναι «ανατρεπτικό» (απ' όπου πηγάζει και η μεγαλύτερη δυσκολία επιστημονικής προσέγγισης): όπως το αναλύει ο συγγραφέας (και θα μπορούσε να είναι και ο υπότιτλος της εργασίας): «Το γέλιο είναι διατάραξη της συμβολικής τάξης και υπερκάλυψη των αναμενομένων αποτελεσμάτων της οποιασδήποτε επικοινωνιακής διαδικασίας».

Δύο βασικά συμπεράσματα τεκμηριώνονται από το βιβλίο του Κώστα Πετράκη:

Α/ Το «αγοραστικά περιττό» (επομένως και το γέλιο) είναι ίσως η ουσία του πολιτισμού

Θυμίζω τις γνωστές μελέτες τόσο του Γάλλου R. Caillois («Les jeux et les homes») όσο και του Ολλανδού J. Huizinga («Homo ludens») που εξηγούν (ο καθένας με τον τρόπο του) πως η ουσία της κοινωνικότητας και της δημιουργικότητας βρίσκεται στην ελεύθερη ώρα της αναψυχής!

Πέρα από την εργασία και την παραγωγή, ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίσει την αγωνία του θανάτου (όπως έλεγε ο καθηγητής μου στη Σορβόνη L.V. Thomas, κάθε «πολιτι-

1. Κι αυτό στο πλαίσιο γενικά των Κοινωνικών Επιστημών. Όπως τονίζουν χαρακτηριστικά στον πρόλογό τους οι Bremmer και Roodenburg, 2005, *Η πολιτιστική ιστορία του χιούμορ*, ελληνική μετάφραση, Αθήνα, Πολύτροπον, κατά παράδοση οι ιστορικές μελέτες για το χιούμορ γράφονται από φιλόλογους και εθνολόγους... Μόνο πρόσφατα οι ιστορικοί, αντιλαμβανόμενοι ότι το χιούμορ είναι μέσο εξήγησης των κωδίκων και των ευαισθησιών του παρελθόντος, άρχισαν να ενδιαφέρονται...

σμός» είναι μια προσπάθεια να ξεπεραστεί φαντασιακά αυτή η αρχετυπική αγωνία).²

Όπως εξηγεί ο συγγραφέας, το γέλιο, με τη σιωπή που το ακολουθεί είναι ένα όχημα προς τη συνειδητοποίηση του δεσμού ανάμεσα στο λογικό και στο μη-λογικό, της συνύπαρξης του κωμικού και του τραγικού, της αναπόφευκτης καταστροφής (ένας προσωρινός θρίαμβος στο φόβο του θανάτου).

Το γέλιο είναι επίσης απομυθοποίηση του «συμβολικού άλλου» (βρίσκεται δηλαδή στην ουσία της διαλεκτικής της ταυτότητας/ετερότητας), γι' αυτό και οι λειτουργίες της σάτιρας και της κωμωδίας σε πολιτικοκοινωνικό επίπεδο είναι πολύ βασικές...

B/ Το γέλιο είναι η ανατροπή της τάξης

Η ανατροπή (έστω προσωρινή) της τάξης από το «γελοίο» είναι δεδομένη: ως σκεφτούμε την «αλήθεια» που εκφραζόταν από τον «τρελό του χωριού», ή από τον γελωτοποιό του βασιλιά. Ο G. Balandier στο εξαιρετικό βιβλίο του «Πολιτική Ανθρωπολογία» έχει μελετήσει τις ανατρεπτικές λειτουργίες διαφόρων αφρικανικών κοινωνιών. Οι λειτουργίες αυτές διακωμωδούσαν το κατεστημένο ανατρέποντάς το για κάποιο δεδομένο χρονικό διάστημα (βέβαια, η τάξη επανερχόταν ισχυρότερη, μετά από τη συμβολική ανατροπή της...).

Το γέλιο (κι ό,τι κάθε πολιτισμός κατατάσσει ως «μη-σοβαρό») ανατρέπει επειδή ακριβώς εκφράζει τη διαφορετική λογική που αμφισβητεί και ανατρέπει την «κοινή λογική»! Γι' αυτό και η τάξη προσπαθεί κάθε φορά να το ελέγξει (ας θυμηθούμε την «ιστορία της τρέλας» του M. Foucault...). Το κοινωνικά ελεγχόμενο γέλιο συνυπάρχει με το τραγικό στοιχείο της ανθρωπίνης ύπαρξης και είναι το κομβικό σημείο για καινούρια κοινωνική ανακατάταξη (πάντα στο πλαίσιο συγκεκριμένων προδιαγραφών...).

Επομένως, στη διαλεκτική της ανθρωπίνης ύπαρξης, η αμφισβήτηση (που εκφράζει το γέλιο) είναι σημαντική (ως αντίθεση της εκάστοτε θέσης). Γι' αυτό, βρίσκω εξαιρετικά τα λόγια του Νίτσε (που αναφέρονται στο βιβλίο), και τα οποία θα ήθελα να κρατηθούν ως σύγκλιση της ενασχόλησης του συγγραφέα με την παρακάτω ουσίωδη αναζήτηση:

«Μέχρι τώρα ακόμα και οι καλύτεροι δεν είχαν αρκετή αίσθηση της αλήθειας, ακόμη και οι πιο προικισμένοι δεν είχαν αρκετή ευφυΐα ώστε να γελάσουν με τους εαυτούς τους –όπως θα έπρεπε να γελάει κανείς για να γελάει εξουσιοδοτημένος από την πλήρη αλήθεια! Μπορεί όμως να 'χει ακόμη κάποιο μέλλον το γέλιο! Κι αυτό θα γίνει όταν η πρόταση "το είδος είναι το παν, ο ένας δεν είναι τίποτα" γίνει αναπόσπαστο μέρος της ανθρωπότη-

2. «Anthropologie de la mort».

τας, κι όταν τούτη η έσχατη απελευθέρωση και ανευθυνότητα γίνει προσιτή σ' όλους, για πάντα. Ίσως συνδεθεί τότε το γέλιο με τη σοφία, ίσως μείνει τότε, μόνο η "χαρούμενη επιστήμη". Για την ώρα όμως, τα πράγματα είναι

τελείως διαφορετικά. Για την ώρα, η κωμωδία της ύπαρξης δεν "απέκτησε ακόμα συνείδηση" του εαυτού της».

Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου

Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας

Πανεπιστημίου Μακεδονίας